

Petra Klímová

***Od stromu k labyrintu.
Historické studie o znaku
a interpretace***

Eco, U. (2012): Argo, překladatel J. Pelán a kolektiv, Praha, 656 s.

V posledních letech se na knižním trhu objevilo mnoho knih od italského autora Umberta Eca (*1932). Eco už od šedesátých let vydal nespočet publikací, které se povětšinou staly ve světě uznávanými bestselery. Jeho tvorba je význačná zejména díky širokému rozpětí Ecových odborných zájmů a též díky jeho stylu psaní, který dokáže oslovit velké spektrum čtenářů. Úspěch má jeho beletristická tvorba i jeho odborné práce. Nakladatelství Argo v předchozích letech vydalo Ecovy romány, například *Pražský hřbitov* (2011), *Tajemný plamen královny Loany* (2005), *Ostrov včerejšího dne* (2001),¹ a esejistické, teoretické, vědecké publikace, například *Teorie sémiotiky* (2009)², *Bludiště seznamů* (2009), *Poznámky na krabičkách od sirek* (2008), *Skeptikové a těšitelé* (2006)³. Součástí české ecovské řady se v letošním roce stal překlad jeho celosvětově uznávané práce *Od stromu k labyrintu: Historické studie o znaku a interpretaci*. Na překladu italského originálu *Dall'albero al labirinto*, jenž byl poprvé vydán v Miláně, spolupracovali Z. Obstová, J. Pelikán, G. Chalupská, H. Giordanová, P. Štichauer a M. Bažil. Každý z výše uvedených přeložil několik studií,

1) První české vydání vyšlo v roce 1995 v Nakladatelství Josefa Šimona.

2) První vydání v českém jazyce vydalo Janáčkova akademie múzických umění v roce 2004.

3) Poprvé vydalo nakladatelství Svoboda v roce 1995.

u nichž je uvedeno iniciále překladatele, přičemž odbornou revizi všech textů provedl J. Pelán a P. Štichauer.

Práce *Od stromu k labyrintu* vznikla jako výsledek třicetiletého bádání na poli dějin sémiotiky. Vše začalo krátce po vydání *Teorie sémiotiky* (1976) v roce 1979 na kongresu Mezinárodní asociace sémiotických studií, kde Eco pronesl, že je nutné se více zabývat historickým studiem různých teorií znaku a semiózy v průběhu staletí. Tento způsob bádání považoval za „nezbytný příspěvek k dějinám filosofie jako celku“ (s. 7) a zároveň jako důležitý prostředek k samotnému studiu sémiotiky. Od té doby Eco začal zpracovávat dějiny sémiotiky a s průběžnými výsledky svého bádání seznamoval vysokoškolské studenty na seminářích či vědeckou obec při konferencích. Studie k tomuto tématu, které byly průběžně vydávány a na kterých neustále pracoval po dobu třiceti let, uveřejnil v této rozsáhlé publikaci.

Recenzovaná kniha obsahuje osmnáct statí o vývoji a proměnách znakových teorií v dějinách od antiky až po současnost. Všechny statě byly publikovány už v dřívějších letech, a to buď ve stejné podobě, nebo se změnami, úpravami a dodatky. Aby to bylo zřejmé, vždy se na začátku každé studie odkazuje na původní verzi studie a podává se informace o době jejího vzniku. Eco všem statím ponechává jejich prvotní formální podobu: odborné příspěvky jsou opatřeny odkazovým aparátem a literárnější pojednání mají svůj konverzační tón. Každá stať se tak odlišuje nejen svým předmětem, ale zároveň se liší i svou formou. Jednotlivé studie v knize nejsou uspořádány podle žádného daného vzorce. Pro naše účely, tj. pro snazší popis knihy, lze načrtnout vlastní systém řazení studií. V rámci toho vytvoříme imaginární kapitoly a knihu tak rozčleníme na čtyři části, které obsahují zdánlivě tematicky si blízké studie. Rozmístění konkrétních statí není však pevně dané, neboť i když je každá studie tematicky ohraničena, přesahy do jiných (časových i tematických) oblastí jsou tak časté, že nelze přesně určit její místo v imaginárním systému. Tato koncepce je tak pouze jednou z možností, jak takové množství studií ze sémiotiky uspořádat a zároveň představit veřejnosti.

První a dokonce v rámci celé knihy velmi atypická kapitola se zabývá encyklopedistickým a slovníkovým modelem. Zvláštní charakter této části plyne z toho, že pod tuto část lze zařadit pouze jednu stať z knihy a že jako jediná nebyla dříve nikde publikována. Tuto část zároveň jako jedinou z celé knihy lze identifikovat bezprostředně se samotným názvem knihy. Studie nese název *Od stromu k labyrintu* a Eco zde popisuje a navzájem od sebe vymezuje „dva modely a dvě pojetí *sémantické reprezentace*, modely odkazující k obecné reprezentaci vědění a/nebo světa“: slovníkový model a encyklopedistický model (s. 9). Každý model se snaží opírat o určitou předlohu, přičemž jeden vychází z ideje stromu (systematického větvení pojmů) a druhý z ideje labyrintu. U každého z modelů se Eco věnuje jejich struktuře, změnám, kterými prošly, a vlivům, které na ně působily. Zároveň srovnává oba modely a podrobně zkoumá jejich vzájemné odlišnosti.

Do druhé smyšlené kapitoly se řadí pět statí, které se zaměřují zejména na středověké myšlení. Eco se zabývá jak známými a dříve už hojně prozkoumávanými

středověkými tématy, tak i koncepcemi, kterým doposud nebylo věnováno patřičné pozornosti. V prvé řadě jsou to druhá studie (*Metafora jako poznání: Aristelova smůla ve středověku*) a třetí studie z knihy (*Od metafor k analogia entis*), které si jsou svým předmětem velmi blízké. Obě dvě se zabývají teorií metafory ve středověku. Prvá studie v pořadí se snaží zodpovědět na otázku, zda středověk převzal Aristotelovo pojetí metafory a její důraz na poznávací funkci. Ecoovým hlavním cílem však není v této stati odpověď přímo na otázku, ale osvětlit středověký postoj k Aristotelově teorii metafory. Následující třetí stať se jako předchozí studie zabývá samotnou ideou metafory. Eco se zaměřuje na středověkou metaforu, která nebyla vázaná na aristotelovské definice. Eco předkládá mnoho zmínek o metafoře jednak od klasických řečníků (Cicero, Quintiliana), latinských gramatiků (Donatus, Priscianus) a zároveň od filosofů (Abelard, Vilém z Conches, Augustin, Tomáš Akvinský, Dante, Pseudo-Dionysius). Další studie, které lze zařadit do této smyšlené kapitoly, jsou *O psím štěkotu*, *Falzifikace ve středověku*, *Poznámky k Beatovi*. Stať s pořadovým číslem čtyři a názvem *O psím štěkotu* se zabývá pojetím zvířat od antiky po středověk. Pramenů ke zvířecímu světu je mnoho, a proto se Eco omezil na podrobný průzkum textů, jež se týkají psa. Eco se v tomto článku věnuje zejména dvěma základním liniím: stoicko-augustinovské a aristotelско-boethiovské, které chronologicky uspořádává. Následující pátá stať v knize, *Falzifikace ve středověku*, se zaměřuje na v dnešní době hodně používané pojmy jako je falzifikace, falzum, podvrh, diplomatický podvrh, padělání, falšování, faksimile atd. Eco zkoumal výskyt a význam těchto pojmů ve středověku. Šestá stať v knize a zároveň poslední v této smyšlené sekci se nazývá *Poznámky k Beatovi*. Ač Beatus není považován za velkého středověkého autora, jeho komentář k Janově *Apokalypse* a mozarabské miniatury zaujímaly vůdčí postavení jednak v dějinách biblické exegeze a jednak v ikonografii křesťanského umění. Eco se v této práci zaměřoval zejména na Beatův komentář a miniatury nechal stranou.

Další uměle vytvořená skupina statí, pod níž spadají studie osm až deset a studie sedmá, podávají z mnoha úhlů pohledu historický výklad daného tématu: středověká estetika, pojem denotace a falzifikace, lullismus a význam sémantiky. Ve studii s pořadovým číslem osm, *Užití a interpretace středověkých textů*, se Eco věnuje středověkému estetickému myšlení, které donedávna podle mnohých historiků neexistovalo. Snaží se poukázat nejenom na dobové středověké texty, které pojednávaly o estetických kategoriích, ale především zkoumá zásadní práce autorů jako byli Maritain, Curtius či de Bruyne, které nacházely ve středověkých pramenech do té doby zcela opomíjené estetické myšlení. Tyto práce měly velký dopad na dnešní pojetí středověké estetiky. Další stať *K historii denotace* vysvětluje blíže historii samotného termínu denotace společně i s jejím protějškem konotace. Eco sleduje jejich osud od Aristotela po Ockhama a od Milla k Piercovi. Další stať, kterou lze zařadit do této uměle vytvořené kapitoly, předkládá historický výklad *O Lullovi, Picovi a lullismu*. Eco se zaměřuje na posun výkladu lullismu (např. středověký, renesanční a barokní lullismus) a jeho uchopení různými autory (např. Pikem della Mirandolou). Poslední stať s pořadovým číslem sedmá nese název

Pět významů „Sémantiky“ od Bréla po současnost. Eco se v této studii snažil více osvětlit mnohovýznamovost termínu sémantika a zároveň předložil nejvýznamnější a i nejkontroverznější koncepcce tohoto termínu.

Do čtvrté, poslední části by se daly zařadit studie, které se zabývají historií sémiotiky a filozofií jazyka nejen prostřednictvím zkoumání filozofických a lingvistických textů, ale také literárních textů či samotných programových prohlášení o vlastní poetice, které explicitně či nepřímou pojednávají o znaku a komunikaci. Eco se v knize věnuje svému oblíbenému tématu dokonalého jazyka v sedmé studii *Dante mezi modisty a kabalisty*, v jedenácté stati *Jazyk jižní zemské polokoule* a částečně i ve dvanácté studii s názvem *Návrat k Isidorovi: etymologie Josepha de Maistra*. Ve všech těchto třech statích se pojednává o hledání prapůvodního, dokonalého jazyka, o pluralitě jazyků a o vlivu jazyka v rámci dějin. K tomuto tématu Eco uvádí ještě dvě statě, které na předchozí studie úzce navazují. První je třináctá stať z knihy *Ještě ke Kantovu mlčení*, která se týká takzvané kantovské sémiotiky, tj. problému jazyka. Eco se zde snaží prozkoumat dvě pasáže z Kantovy tvorby, které podle De Maura mají co říci k problému významu. Další stať, která vychází taktéž z Ecovy vydané knihy *Kant a Ptakopysk*, je patnáctá stať *Práh a nekonečno. Peirce a primární ikonismus*. Eco vysvětluje zejména pojem primární ikonismus a podává „volnou reinterpretaci či reformulaci některých Peirceových myšlenek“ (s. 518). Další statě, které lze zařadit do této části, jsou zaměřeny na lingvistické práce a literární tvorbu. První z těchto statí je *Přirozená semióza a jazyk v Manzoniho Snoubencích*. Eco chce v této statí vystihnout, že nejenom v Manzoniho teoretických či kritických textech lze nalézt manzoniovskou sémiotiku, přičemž to demonstruje na jeho literárním dílu *Snoubenci*, z kterého poskytuje několik příkladů. V další statí s názvem *Definice v Croceho Estetice* Eco zkoumá Croceho pojetí obecné lingvistiky a s tím spojené definiční nepřesnosti. Poslední stať, kterou lze do určité míry zařadit do této pomyslné skupiny, je osmnáctá studie *Slabé myšlení versus meze interpretace*. V této studii podává své vysvětlení termínů slabé myšlení a interpretace, přičemž se odvolává na své dřívější práce, v nichž nachází oporu pro své tvrzení.

Všechny studie z uvedené knihy jsou dokladem Ecova intelektu a jeho rozhledu. Jeho erudici potvrzuje bohatý poznámkový aparát, odkazy na prameny a sekundární literaturu a Ecova záliba uvádět mnoho citátů (zejména latinské a řecké). U českého vydání lze ocenit překlad latinských citátů, které v původním italském vydání byly ponechány v originálním znění. Seznam literatury, na který Eco během svého psaní odkazuje, je velmi bohatý a je až neuvěřitelné, že toto vše dokázal zpracovat pouze jeden člověk. I když po formální stránce nelze Ecově knize vesměs nic vytknout, obsahová stránka knihy už takové kvality nedosahuje. Je nutné připomenout, že studie už byly dříve někde publikovány či předneseny. Dokonce některé uvedené studie v knize (např. *Ještě ke Kantovu mlčení* či *Jazyk jižní zemské polokoule*) jsou pouhou sondou do již dřívějších publikovaných Ecových odborných publikací (viz *Kant a ptakopysk* či *Hledání dokonalého jazyka*). Jiné studie (např. *Práh a nekonečno. Peirce a primární ikonismus*, *Slabé myšlení*

versus meze interpretace) byly zase sepsány jako odpověď či reakce na některé námítky na Ecovy vydané publikace. Zároveň žádná z uvedených statí v knize nebyla pozměněna či upravena v takovém rozsahu, aby čtenáři přinesla něco nového. Eco se v nich zejména vrací k některým základním otázkám, které formuloval už ve své *Teorii sémiotiky* a i v pozdějších pracích.

Nicméně všechny tyto zdánlivé nedostatky, které mohou čtenáře znalého Ecovy tvorby odradit od této publikace, jsou v určitém pohledu neoprávněné. Kniha si klade za cíl předložit soubor historických studií o znaku a interpretaci, který Eco vytvořil během posledních třiceti let. Eco nepředstírá, že by se mělo jednat o dosud neopublikované studie zaměřené na sémiotiku. Zároveň by se dalo říci, že znalého čtenáře tento Ecův postoj nijak nepřekvapí, neboť se v posledních letech setkává stále častěji s publikacemi, jejichž obsah se na některých místech překrývá s již vydanými studiemi. Na závěr lze tak jen dodat, že cenným přínosem, který kniha poskytuje, je tak (pouze) přehled Ecovy tvorby a jeho vývoj názorů o znaku a interpretaci v jedné objemné publikaci.